

Röntgensugárzás

Alkalmazások

Az X-sugár

Wilhelm Konrad Röntgen
(1845-1923)
Nobel-díj, 1901

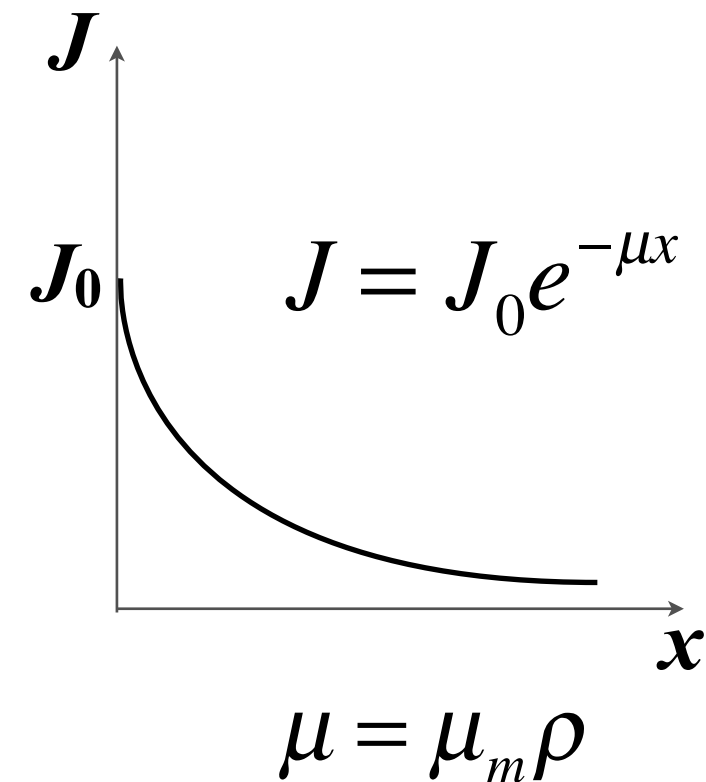
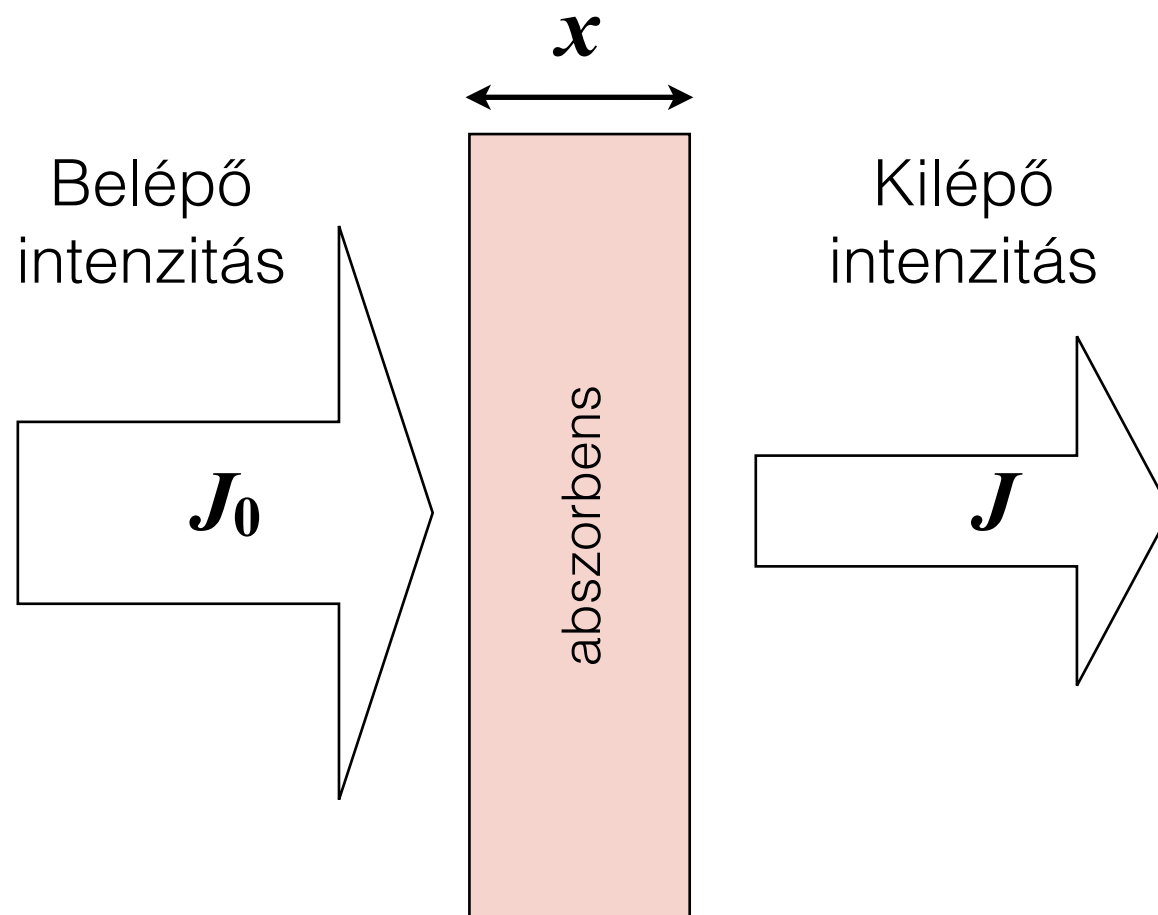
Hand mit Ringen ("Kéz gyűrűvel"):
Wilhelm Röntgen első "orvosi"
röntgenfelvétele felesége kezéről (1895
december 22).

Röntgen alkalmazások

- Diagnosztikus képalkotás
A röntgenkép
A röntgenkép javítása
CT
- Denzitometria
Csontdenzitás-mérés
- Terápia
Nagyenergiájú röntgensugárzás előállítása
Tumor besugárzás

A röntgensugárzás kölcsönhatása az anyaggal - abszorpció

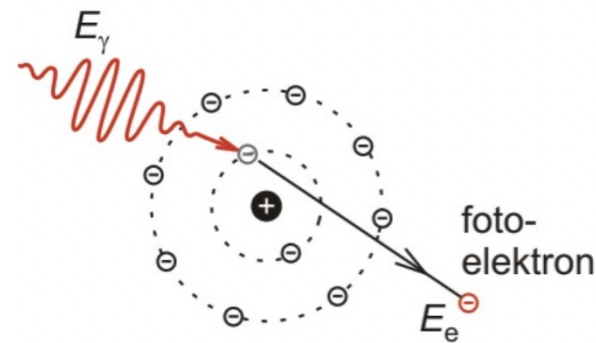
Exponenciális
sugárgyengítési törvény

μ : gyengítési együttható
 μ_m : tömeggyengítési együttható (cm²/g)
 ρ : sűrűség (g/cm³)

μ_m a különböző mechanizmusú tömeggyengítési együtthatók összege.

A sugárgyengítés mechanizmusai

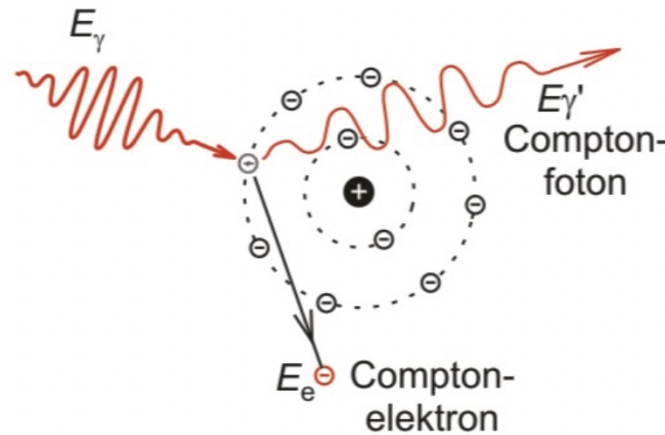

fotoeffektus

$$E_\gamma = A + E_e$$

A = kilépési munka

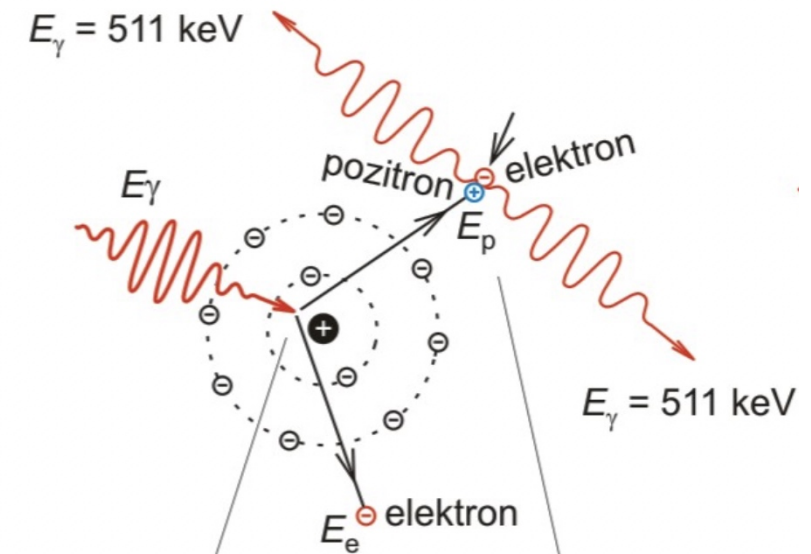
$$\tau = \tau_m \rho$$

Compton-szórás

$$E_\gamma = A + E_e + E_\gamma'$$

$$\sigma = \sigma_m \rho$$

páráképződés, annihiláció

$$E_\gamma = 2 m_e c^2 + E_e + E_p$$

(ha $E_\gamma > 1022 \text{ keV}$)

$$\kappa = \kappa_m \rho$$

τ_m , σ_m , κ_m : tömeggyengítési együtthatók, ρ : sűrűség

$$\mu_m = \tau_m + \sigma_m + \kappa_m$$

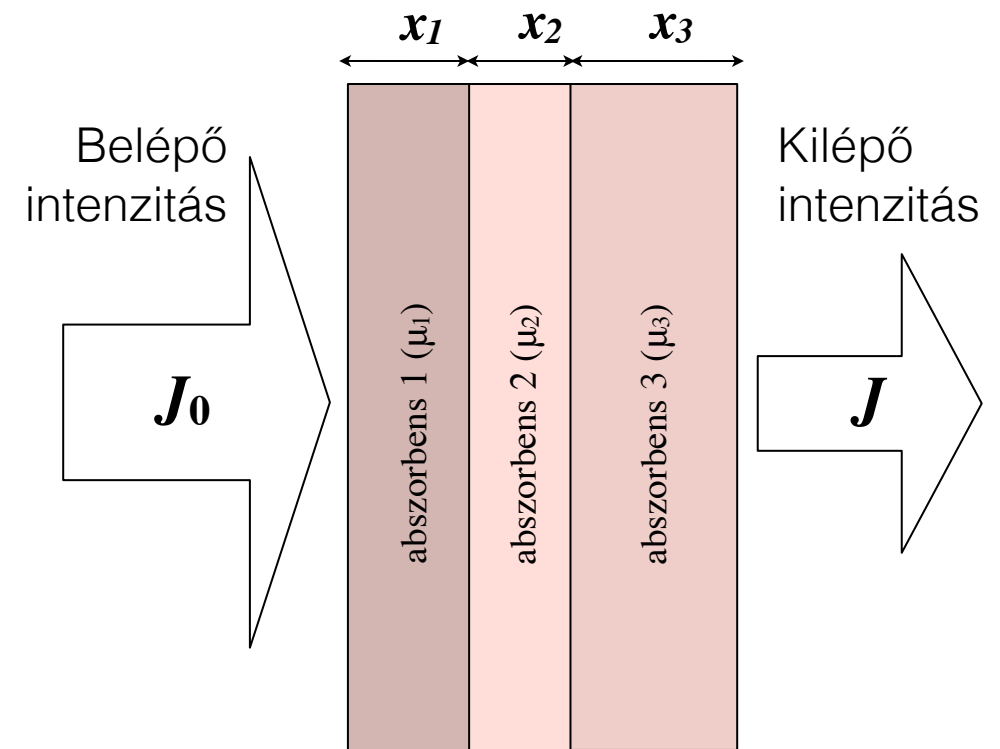
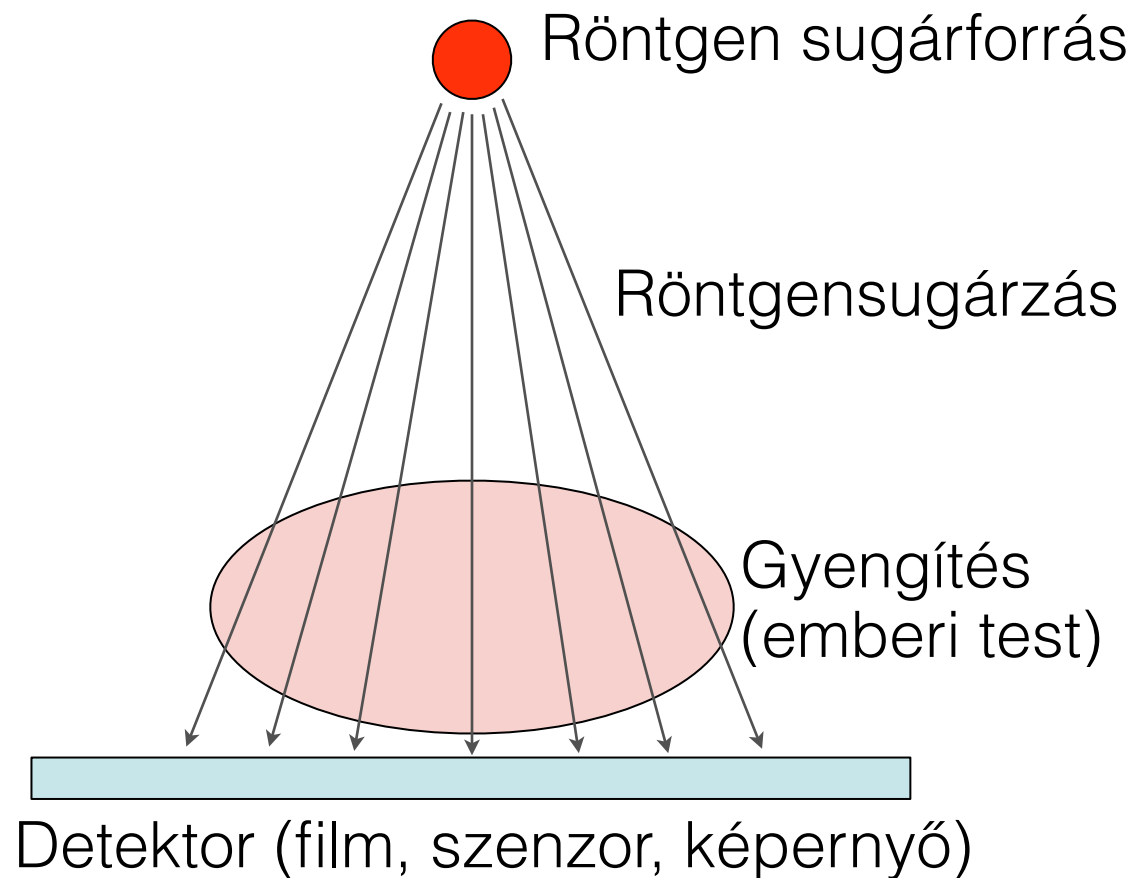
Mechanizmus	Tömeggyengítési együttható fotonenergia (ϵ) -függése	Tömeggyengítési együttható rendszám (Z) - függése	Releváns ϵ tartomány lágyszövetben
Fotoeffektus	$\sim 1/\epsilon^3$	$\sim Z^3$	10 - 30 keV
Compton-szórás	ϵ növelésével lassan csökken	$\sim Z/A$ (A = tömegszám)	30 keV - 20 MeV
Páráképzés	ϵ növelésével lassan nő	$\sim Z^2$	$> 20 \text{ MeV}$

Diagnosztikai röntgen:

1. lágyszövet és csont közötti kontrasztmechanizmus: fotoeffektus ($\sim Z^3$)

2. lágyszöveten belüli kontrasztmechanizmus: Compton-szórás ($\sim \rho$)

Röntgen képalkotás

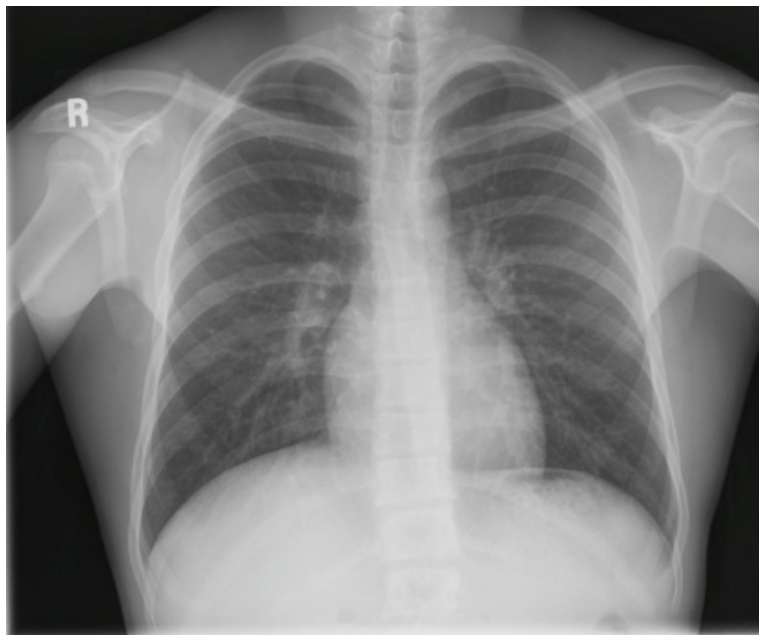

$$J = J_0 e^{-(\mu_1 x_1 + \mu_2 x_2 + \mu_3 x_3 + \dots)}$$

$$\lg \frac{J_0}{J} = (\mu_1 x_1 + \mu_2 x_2 + \mu_3 x_3 + \dots) \cdot \lg e$$

μ_n : n-edik abszorbens gyengítési együtthatója
 x_n : n-edik abszorbens vastagsága

A röntgenkép szummációs kép. ("röntgen felvétel", "radiográfiás kép", "röntgenogram")
 Kontraszt a térben különböző gyengítési együttható miatt lép fel.

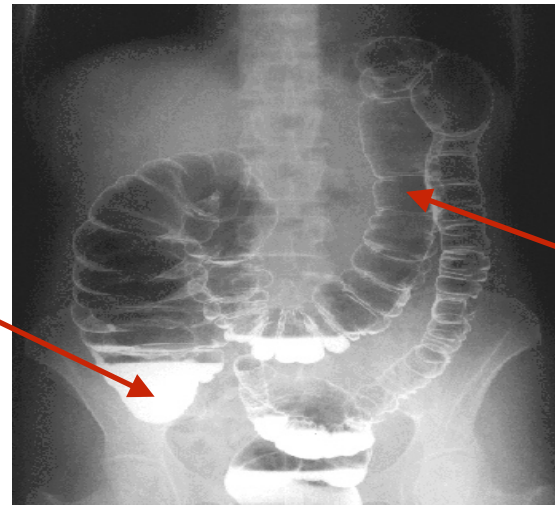

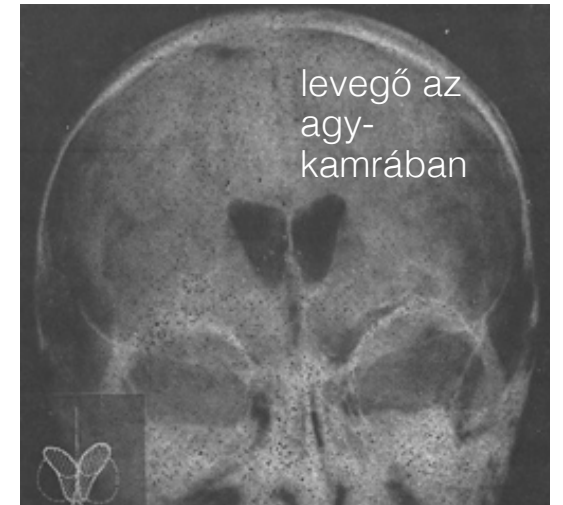
Röntgen képalkotás javítása I.

Kontraszt
növelése:
kontrasztanyagok

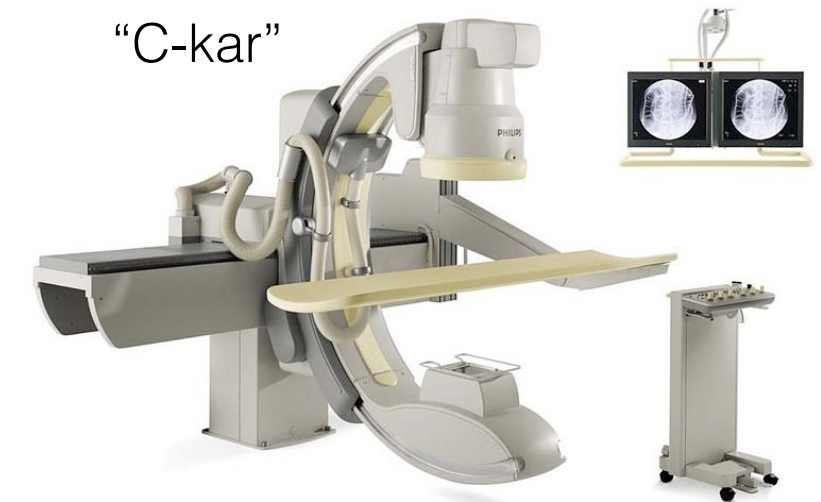
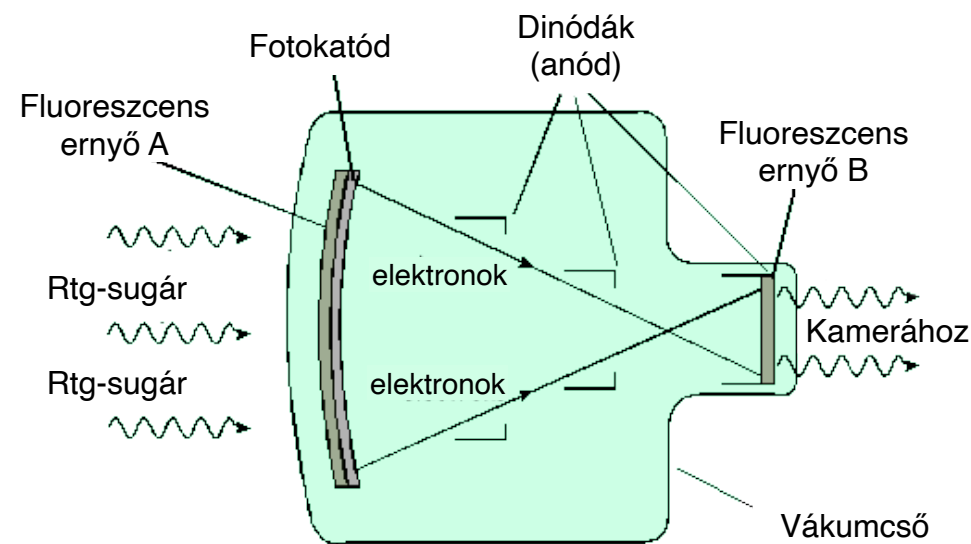
Pozitív
kontraszt
(nagy Z,
pl., Ba)

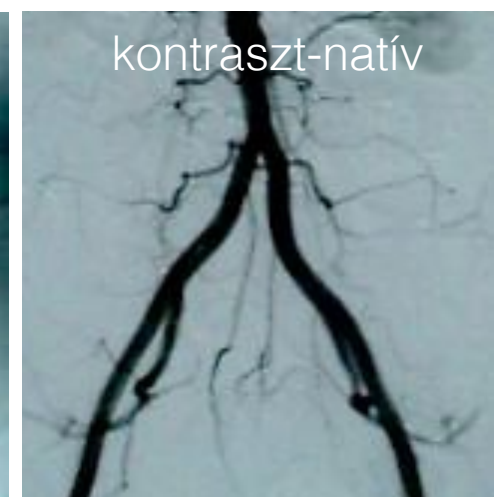
Negatív
kontraszt
(kis effektív
Z, pl.,
levegő)

Detektálási
érzékenység
növelése:
képerősítő

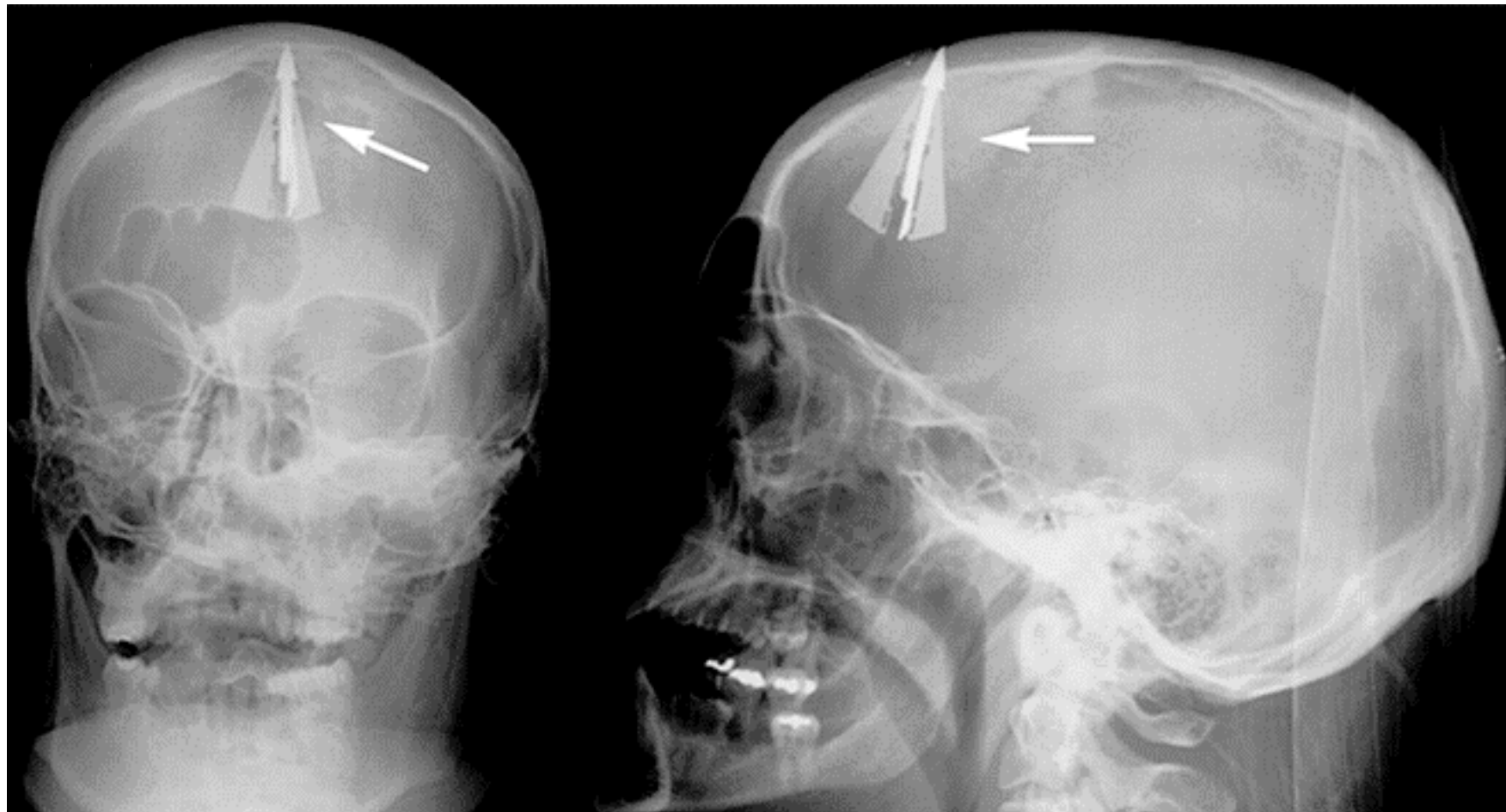
Zavaró háttér
levonása:
“Digital Subtraction
Angiography” (DSA)

Röntgen képalkotás javítása II.

Térbeli felbontás

Kétirányú röntgenfelvétel

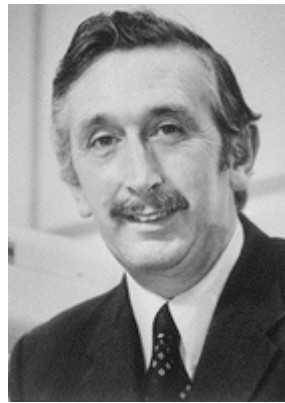
Számszeríjjal elkövetett suicid kísérlet. Kétirányú koponyafelvétel.

Röntgen képalkotás javítása: CT

Történet

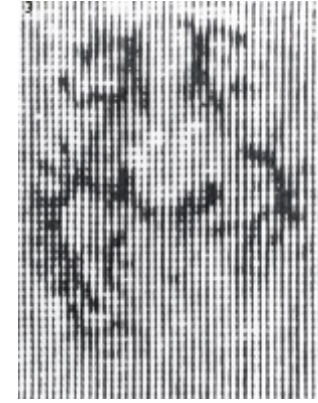
- Röntgen, Hounsfield és Cormack
- 1967: első CT felvétel
- 1972: CT prototípus
- 1974: első klinikai CT kép (fej)
- 1976: egésztest CT
- 1979: Nobel-díj
- 1990: spirál CT
- 1992: többszeletes CT
- 2006: 64 szelet (és még több...)
- multiplex és hibrid üzemmódok: SPECT-CT, PET-CT, "Dual-source" CT

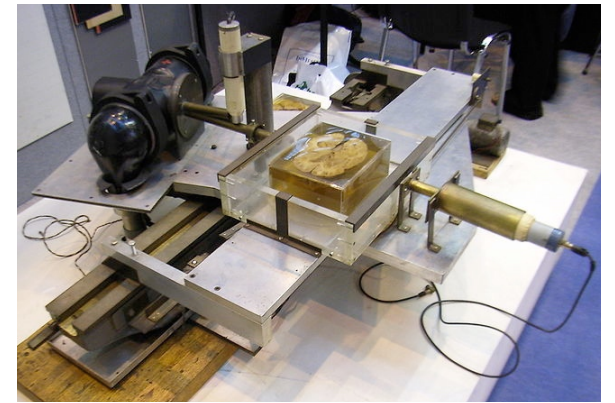
Godfrey Hounsfield

Allan Cormack

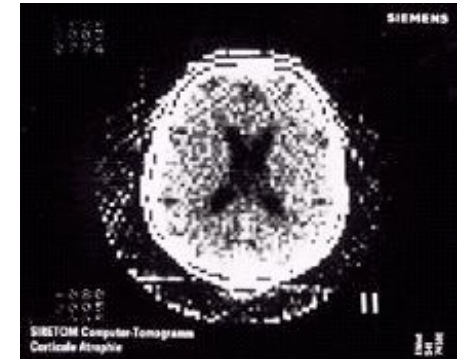
Az első, labor CT kép agyszeletről

Prototípus CT (EMI)

"Siretom" fej szkenner (1974)

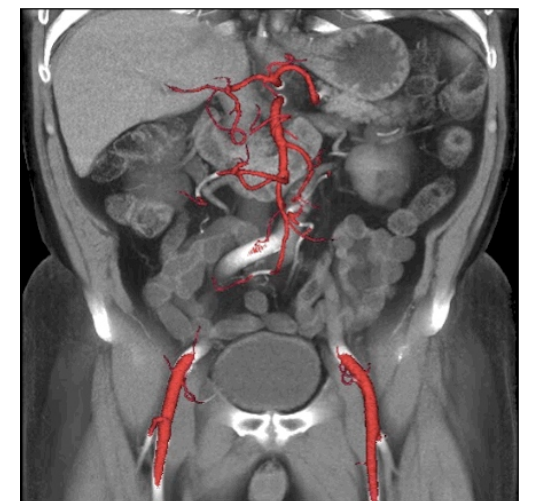
128x128 pixel kép (1975)

Multimodális (kombinált) képek

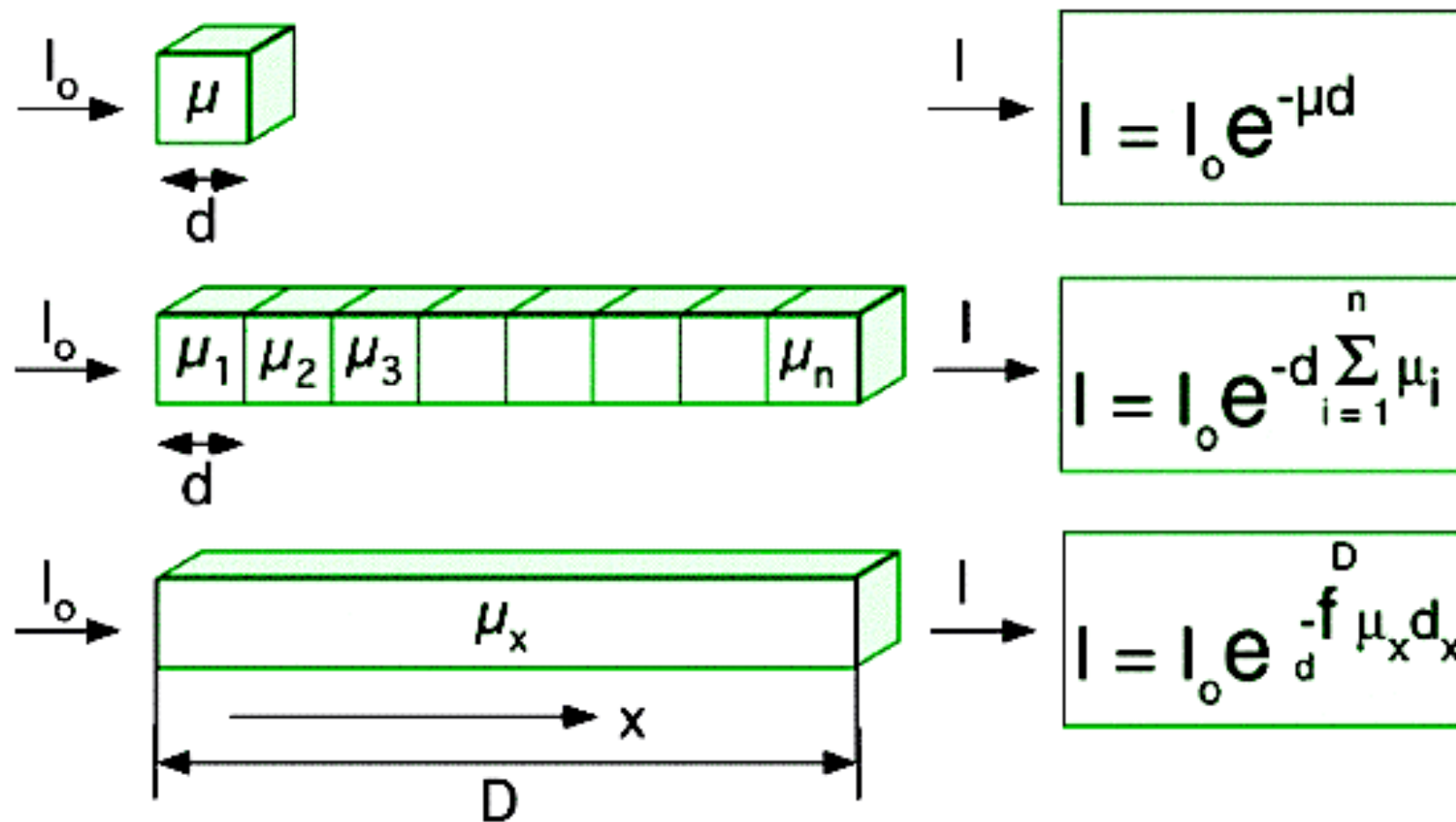

Kurrens CT készülék

CT alapok I: μ meghatározása

Cél: meghatározni az egyes térfogatelemek (voxel) sugárgyengítési együtthatóit (μ_x)

μ_x : lineáris sugárgyengítési együttható

d_x : voxel mérete

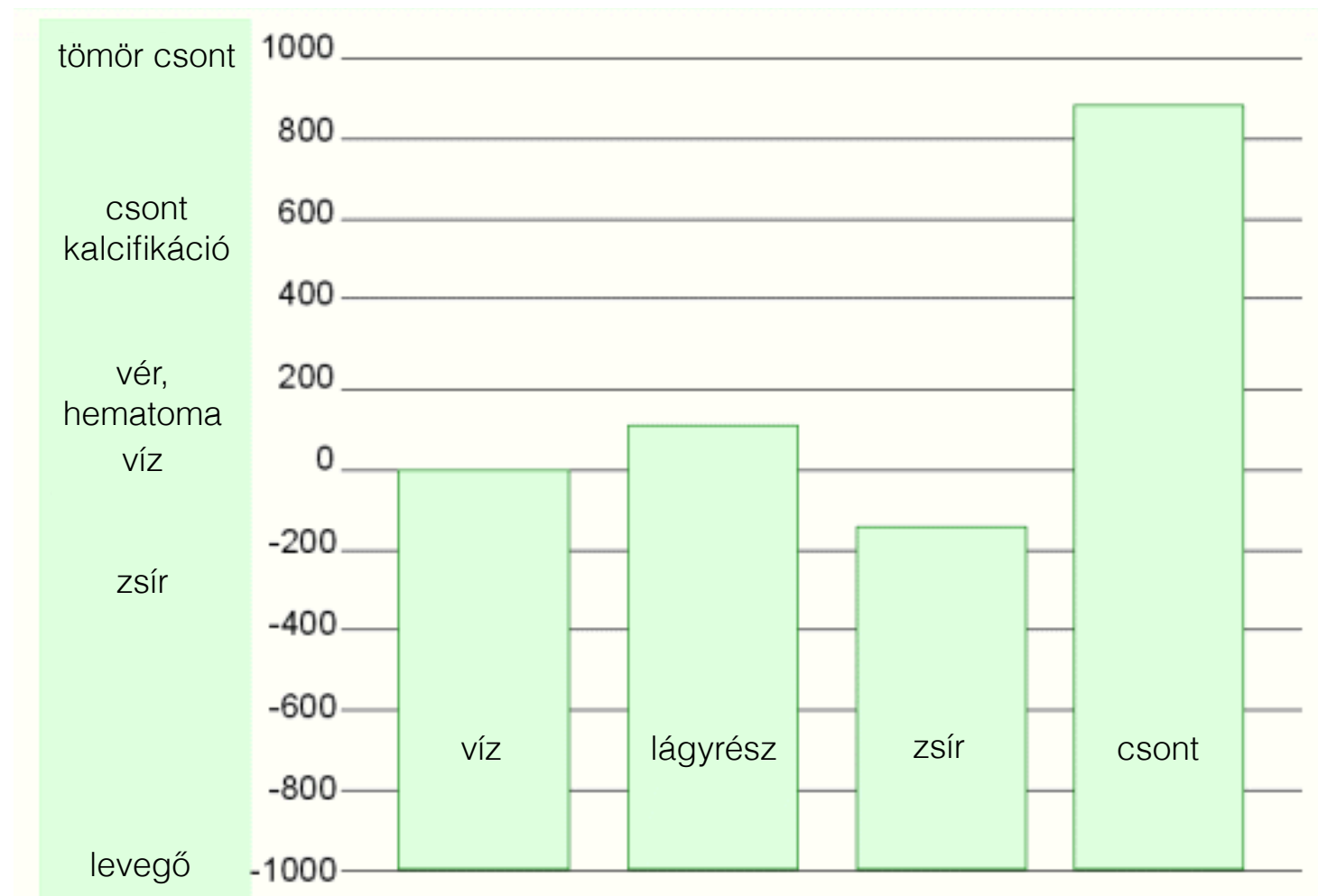
CT kép: Denzitás mátrix

$$N_{CT} = 1000 \frac{\mu - \mu_w}{\mu_w}$$

μ : a voxel gyengítési együtthatója

μ_w : a víz gyengítési együtthatója

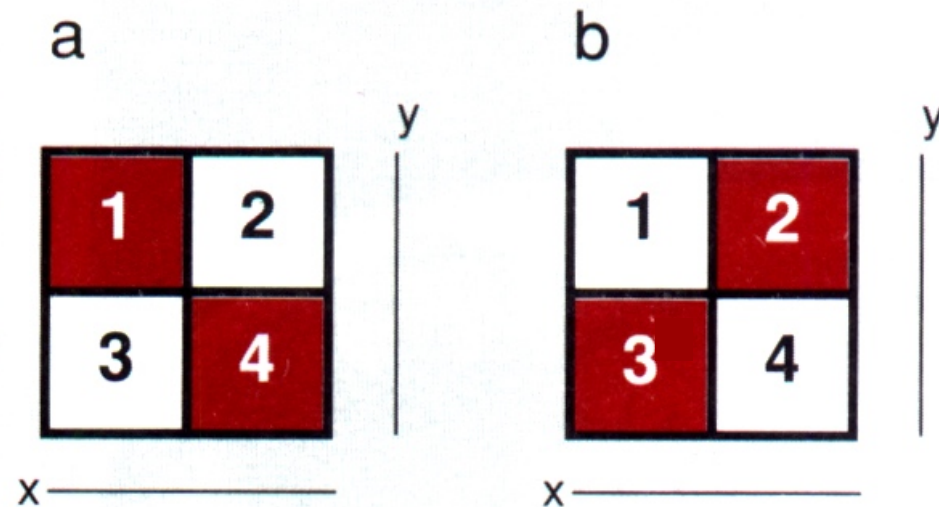
Sűrűség
("CT szám"):
Hounsfield
egység

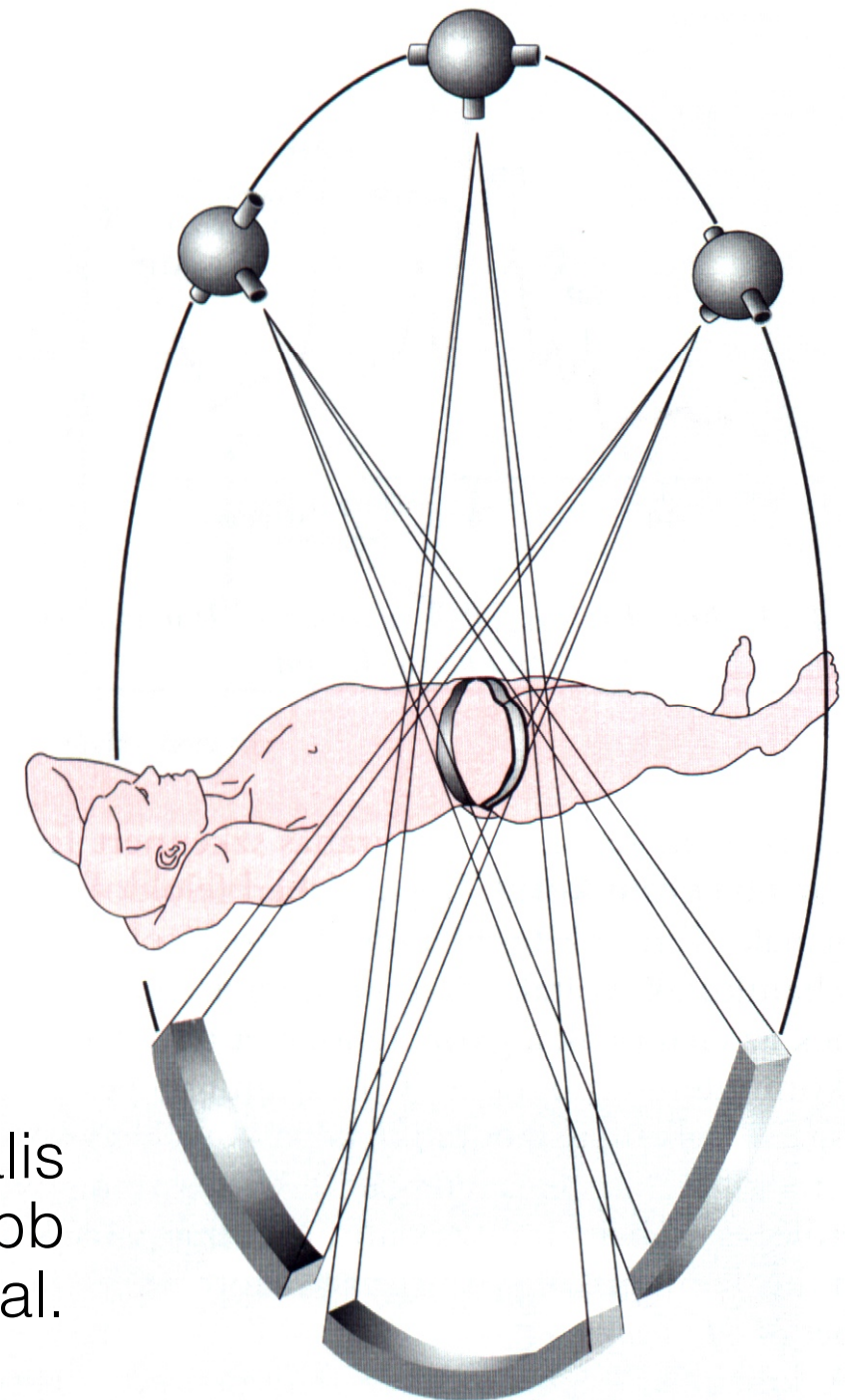
CT alapok II: pásztázás

Pásztázás transzaxiális síkokban

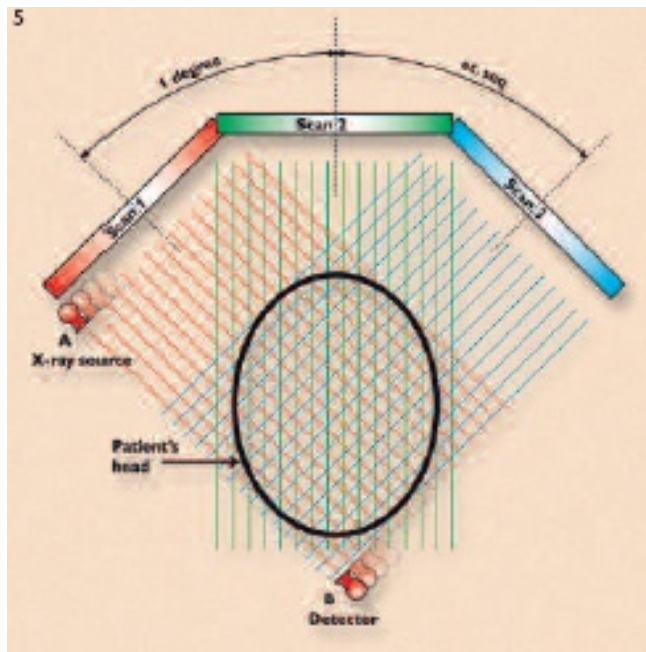

Probléma: kétirányú felvétellel az a és b képet nem lehet megkülönböztetni

Megoldás: transzaxiális pásztázás minél nagyobb szögfelbontással.

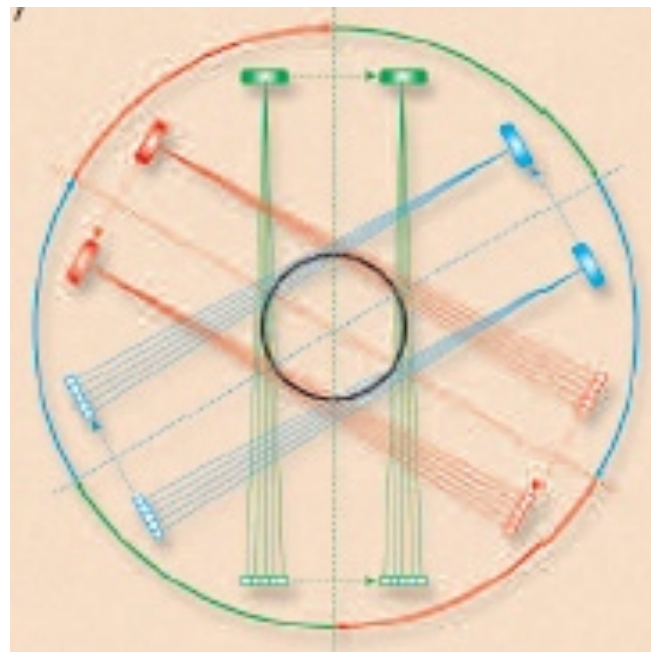

A pásztázási módszerek generációkon keresztül fejlődtek

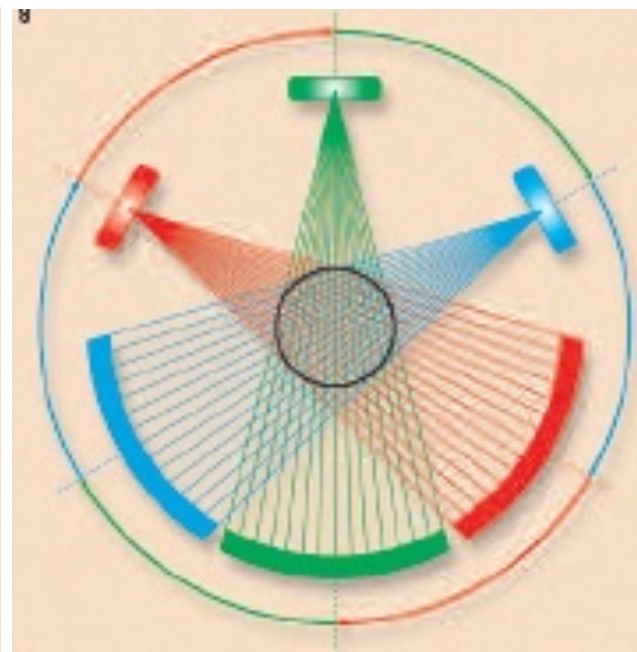
I. Generáció

Egyetlen forrás, egyetlen detektor, amelyek lineáris mozgást végeznek, majd a rendszer elfordul.

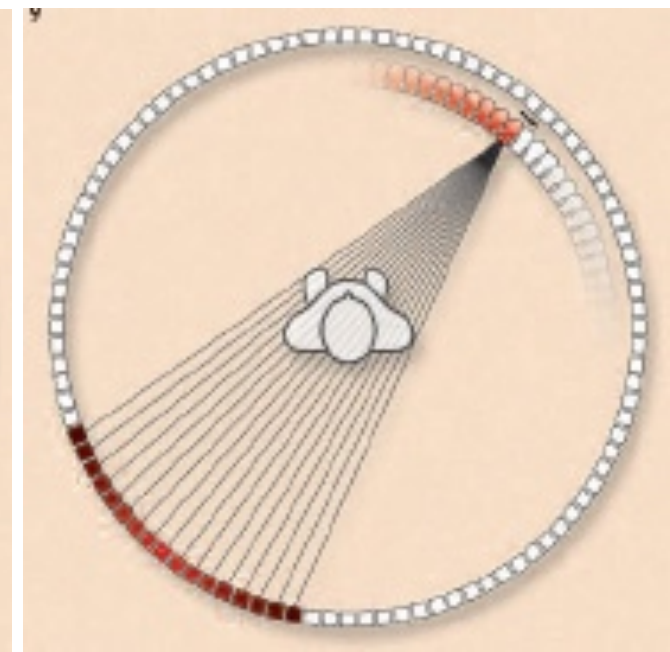
II. Generáció

Több (8-30) nyaláb legyező alakú elrendezésben. Transzlációs-rotációs mozgás.

III. Generáció

Nagyszámú (500-700) nyaláb széles legyező alakban. Rotáló forrás és detektor.

IV. Generáció

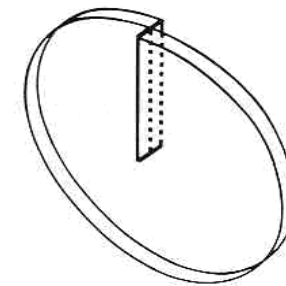
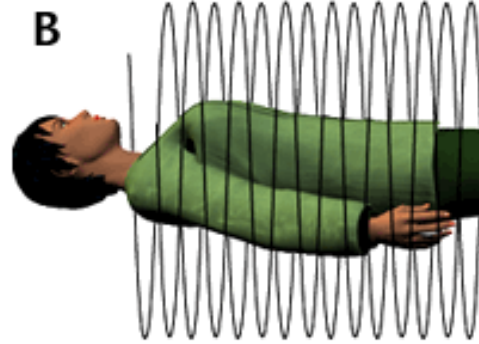
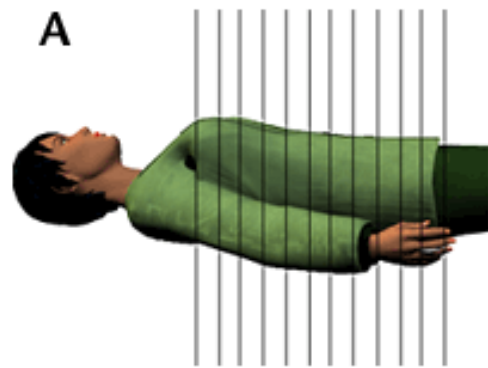
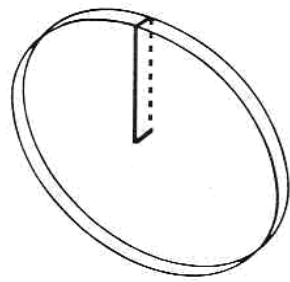
Közepes számú (50-200) nyaláb széles legyező alakban. Rotáló forrás. Stacionárius detektorsor (600-2400 detektor), amely körülveszi a beteget.

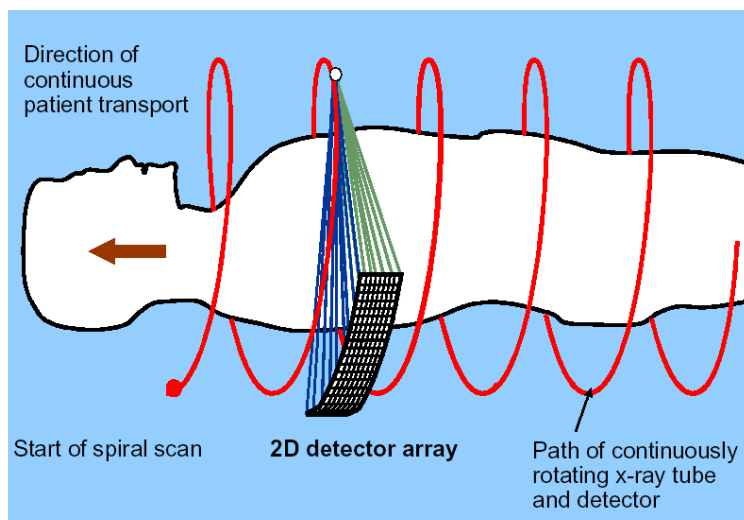
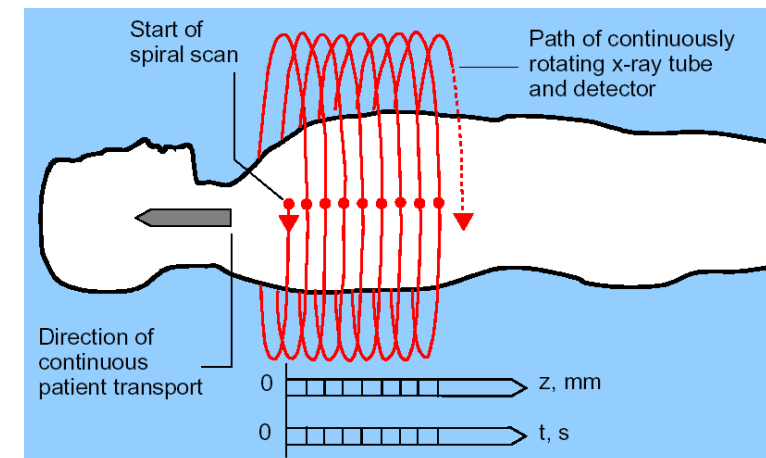
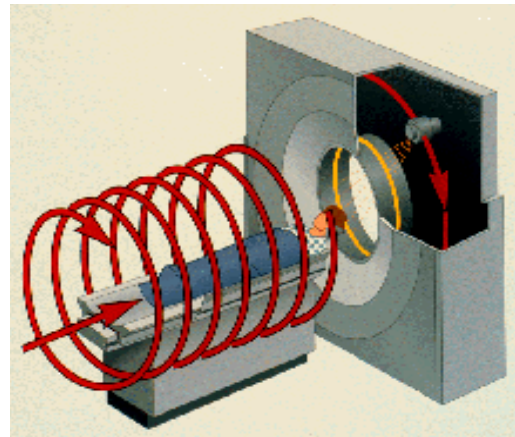
A kurrens CT-ben spirális (helikális) pásztázás

Forrás-detektor pár folyamatosan forog

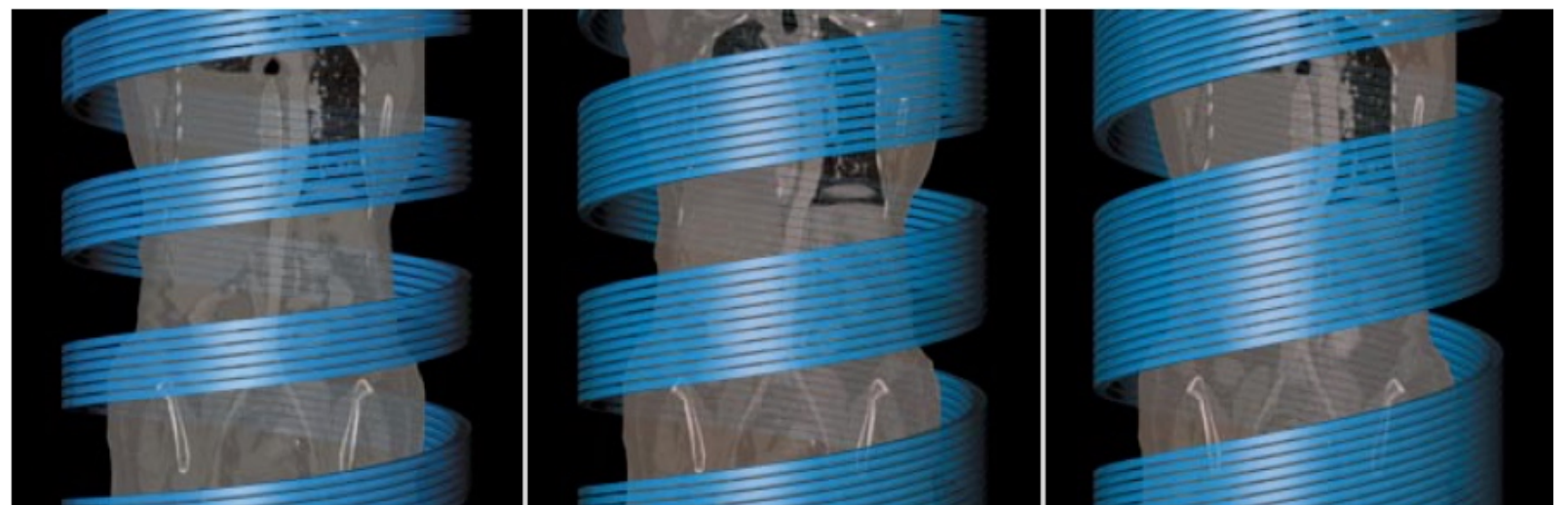
Hagyományos
CT szelet

Spirál CT
szelet

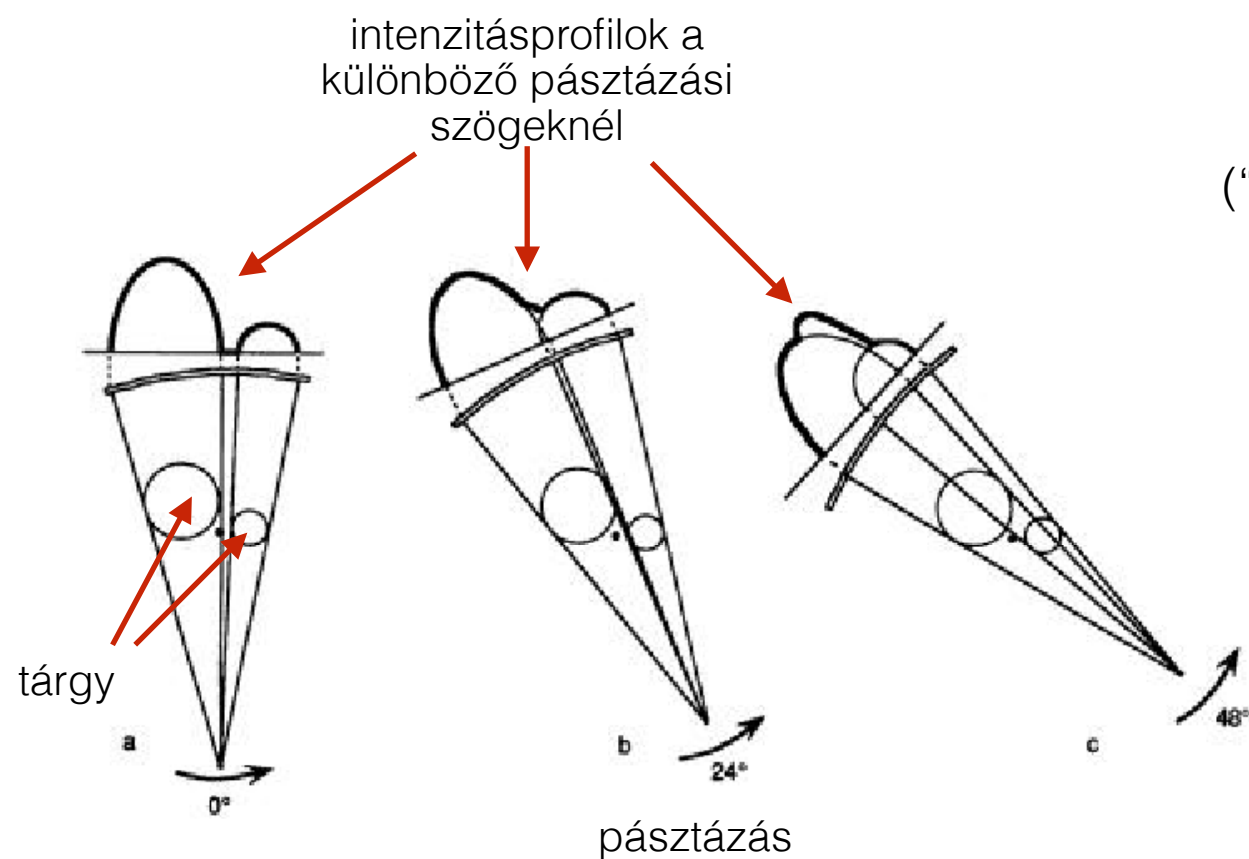
Multi-detektor CT (MDCT)

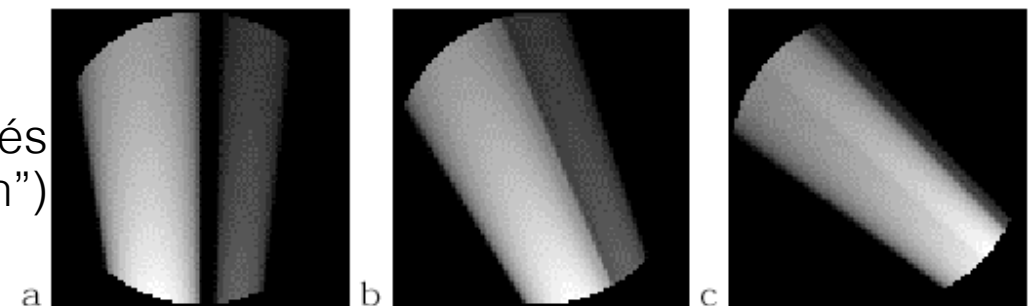
Multi-szelet CT (MSCT)

CT alapok III: Képrekonstrukció

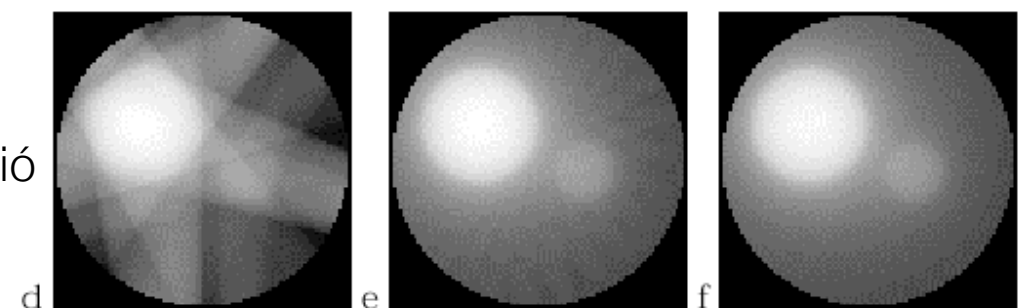
1. Algebrai rekonstrukciós technikák
2. Közvetlen Fourier rekonstrukció
3. „Filtered Back Projection” (jelenlegi módszer)

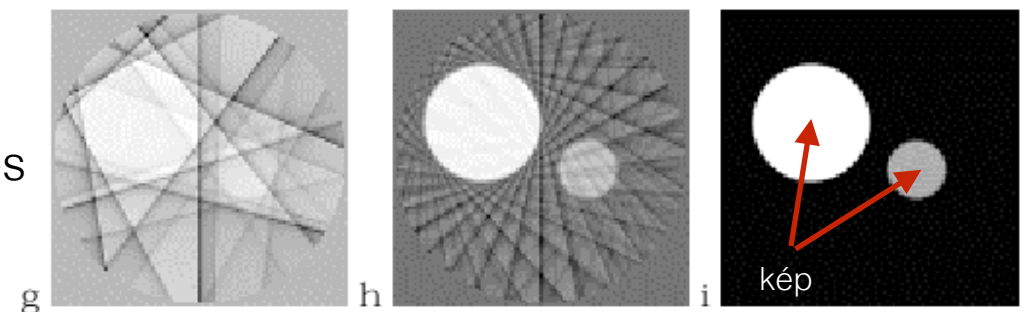
visszavetítés
("back projection")

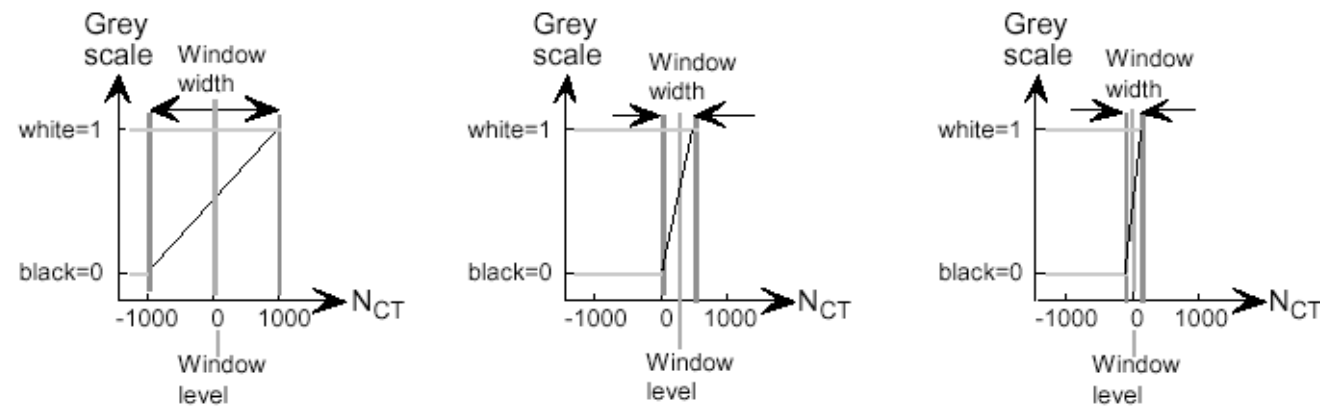
szuperpozíció

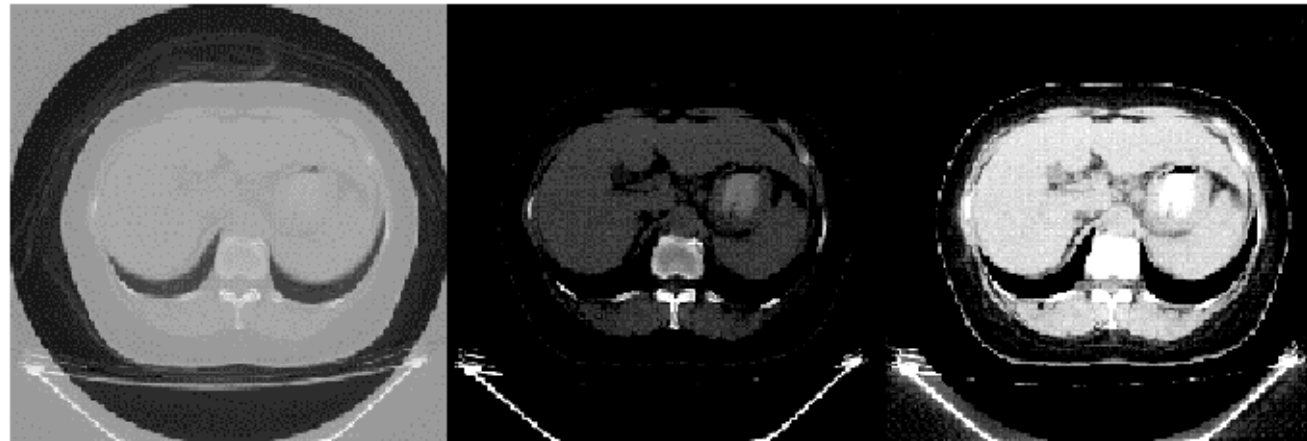
szűrés

A CT kép kontraszt manipulálása „ablakozás”

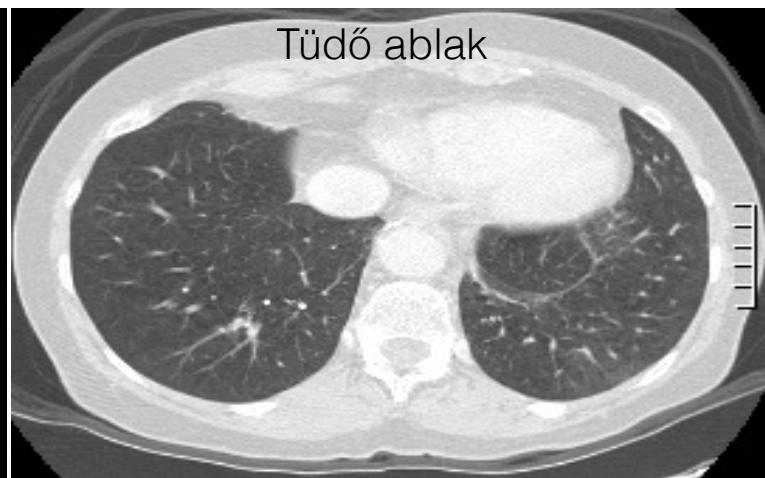
Ugyanazon
mellkasfelvétel
különböző ablakozással
(különböző kontraszt-
transzfer függvény)

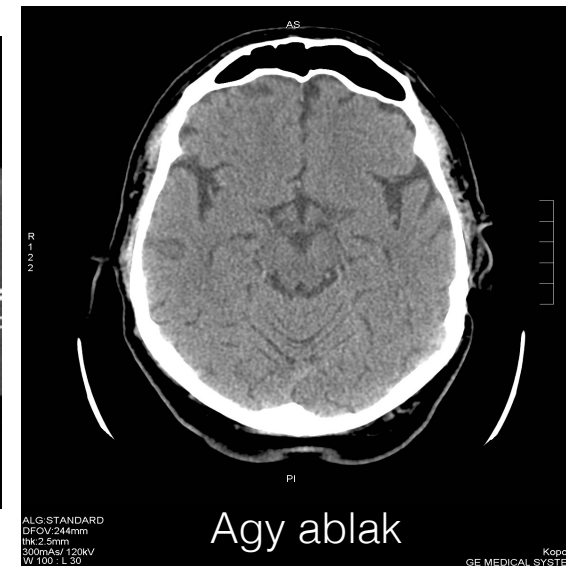
Lágyrész ablak

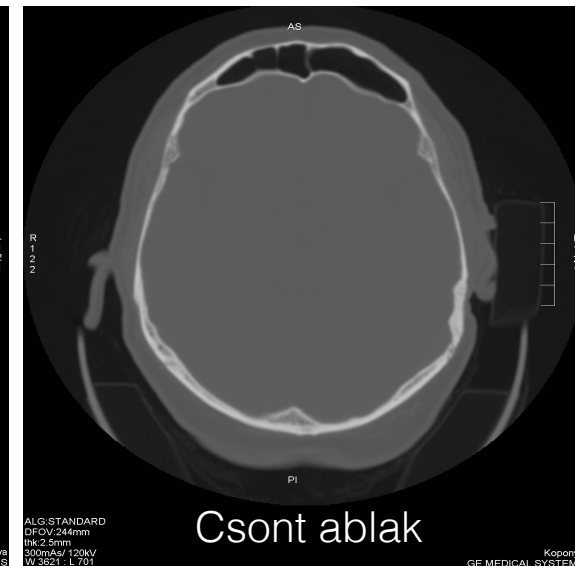
Tüdő ablak

Agy ablak

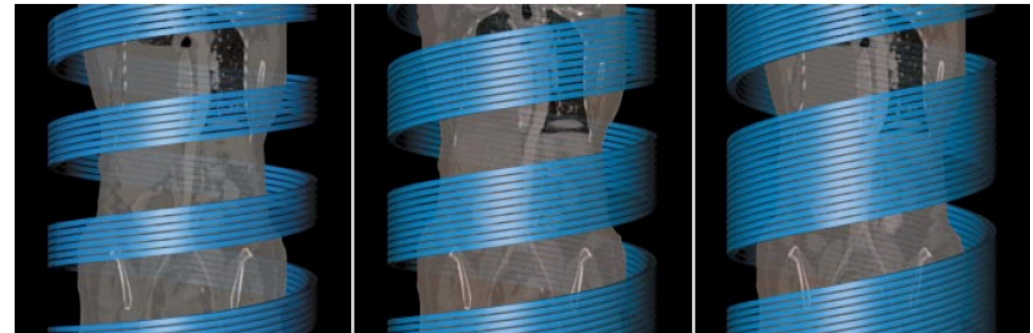
Csont ablak

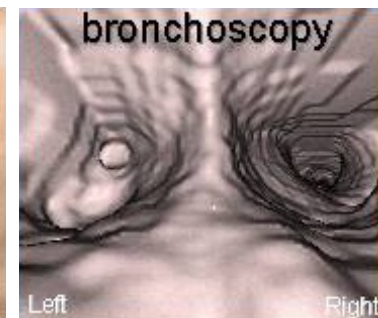
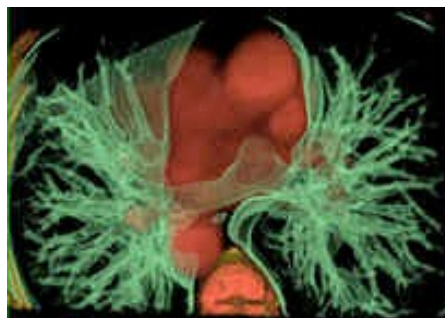

Modern CT képalkotás

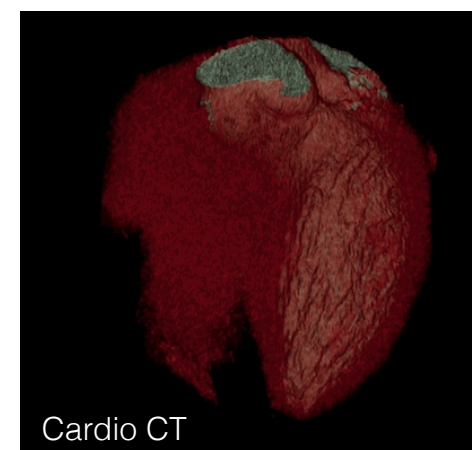
Spirális és
sokszeletes CT

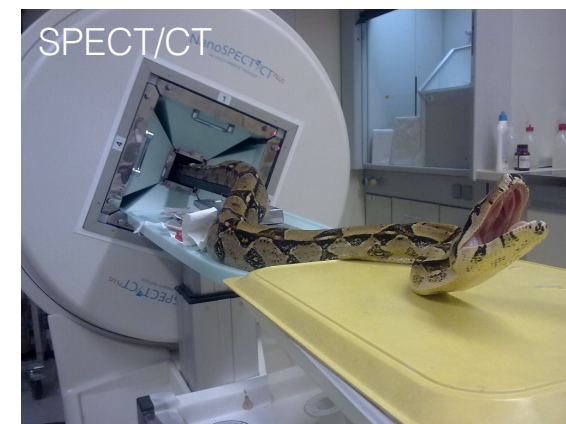
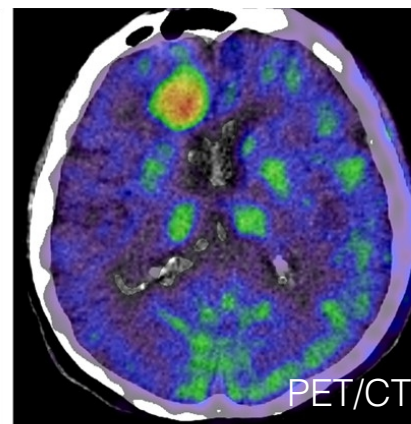
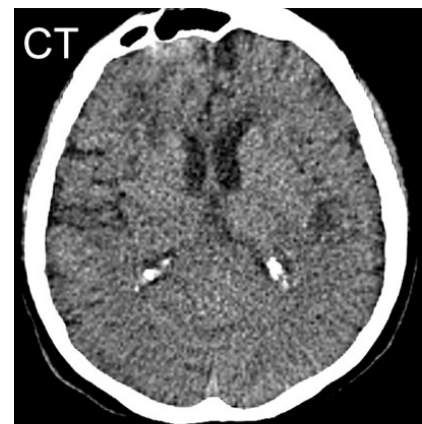
3D rekonstrukció,
Virtuális
endoszkópia

Érzékenység,
felbontás növelése

Kombinálás egyéb
modalitásokkal

CT összefoglalás

- Rtg sugárzást használó digitális rétegvizsgálat
- A képalkotás alapja a rtg sugár elnyelés különbségeinek ábrázolása a vizsgált síkban
- Hagyományos (elavult) technika: egy szelet – 2 - 4 sec, teljes vizsgálat: 5 - 15 perc
- Spirál CT technika: egy szelet – 1 - 1.5 sec, vizsgálati idő: 30 - 60 sec (+ előkészítés)
- Multidetektoros spirál CT (4-64 detektorsor): egy szelet – 0.4 - 1 sec, vizsgálati idő: 5 - 15 sec

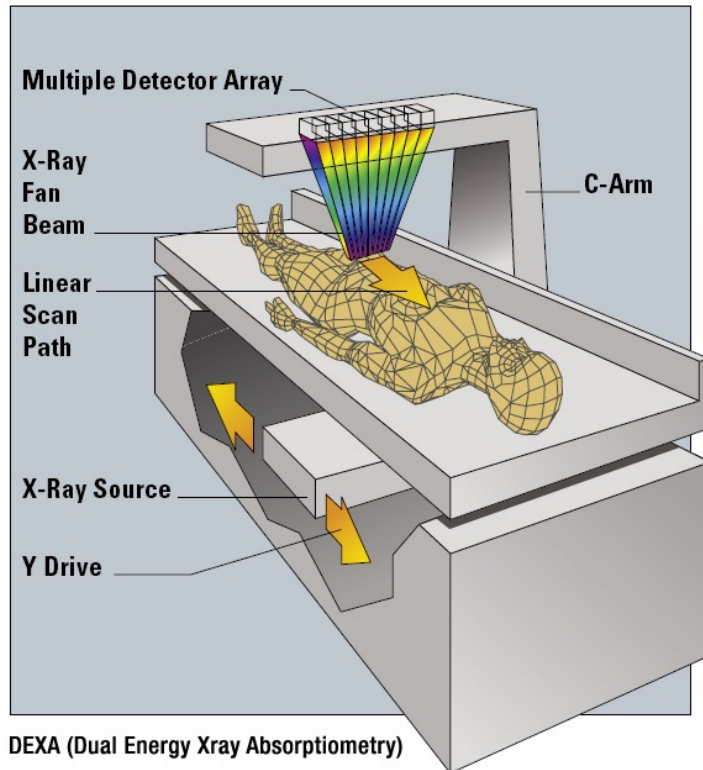
A CT korlátai

- Ionizáló sugárzás
- Hagyományos rtg felvétel dózisának akár 50-100-szorosa !
- Közvetlen sugár expozíció mellett szórt sugárzás (egy-két nagyságrenddel kisebb)

Röntgen denzitometria

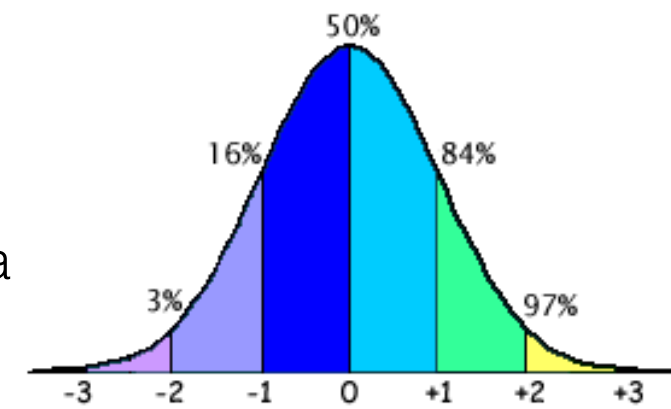
“Dual-energy X-ray absorptiometry” (DXA vagy DEXA)

- A csont denzitás meghatározásának legfontosabb módszere
- Karakterisztikus röntgensugárzást használunk
- Két különböző fotonenergiát alkalmazunk
- Alacsony sugárdózis
- Egésztest pásztázás történik
- Jellegzetes területek (pl. femur, csigolyák) denzitás értékeit referencia adatbázisokkal hasonlítjuk össze
- “Bone Mineral Density” (BMD) kerül kiszámításra
- “T-score” megállapítása történik

T-score:

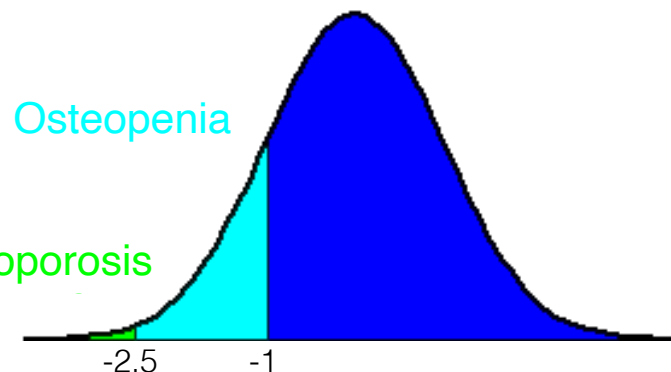
Azt mutatja meg, hogy a mért denzitás hány szórás értékkel van az fiatal populációra jellemző átlagos denzitás érték alatt.

Normál

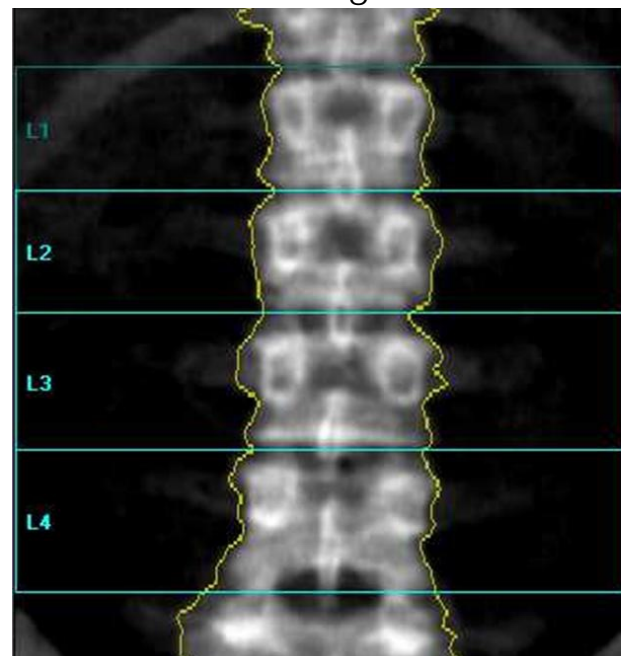
Osteopenia

Osteoporosis

femur régió

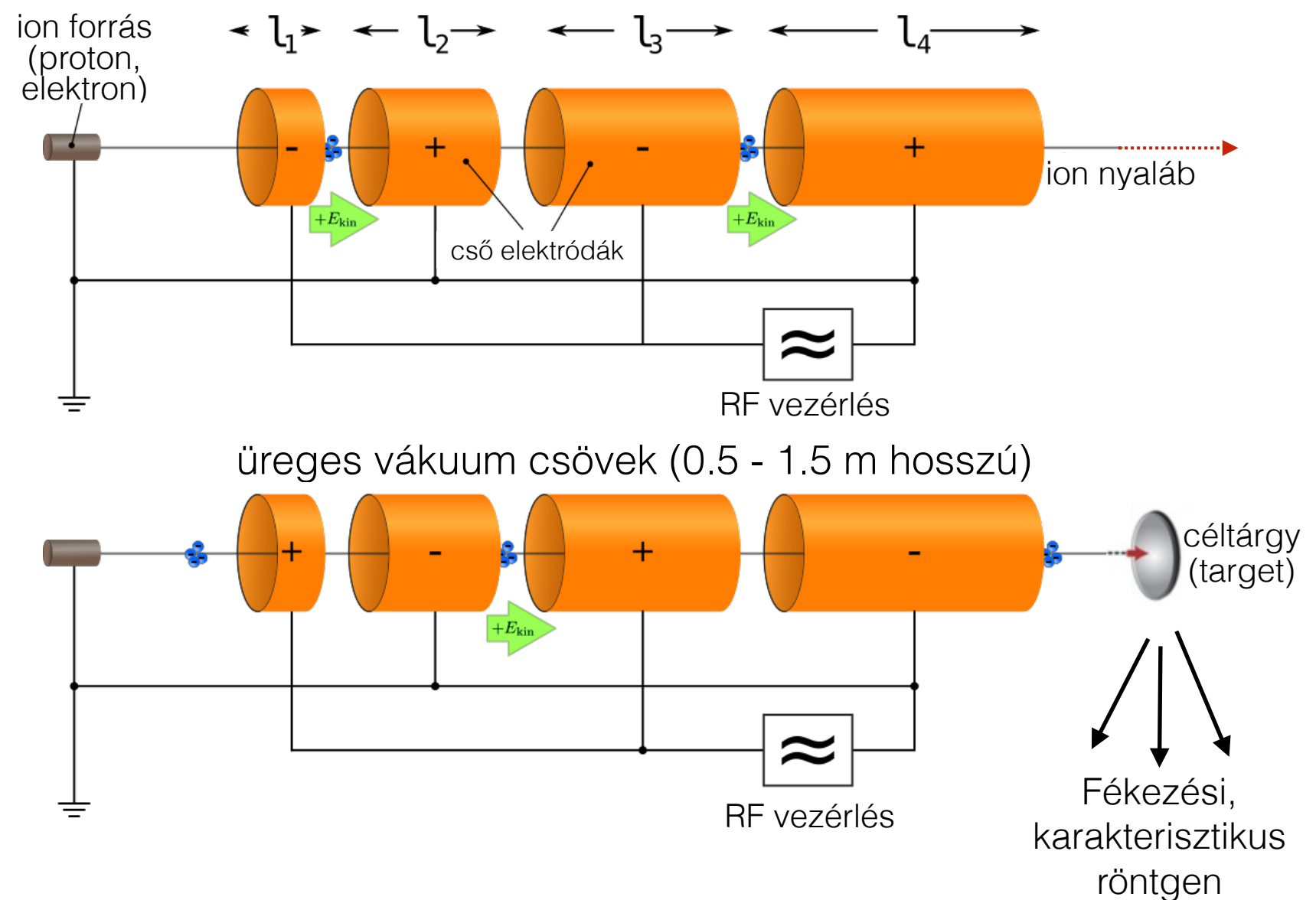
lumbális gerinc

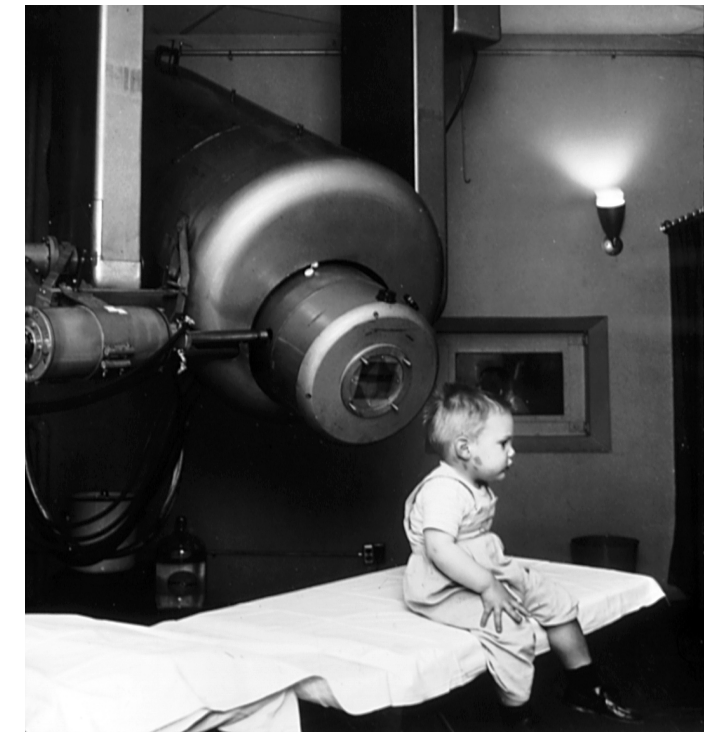
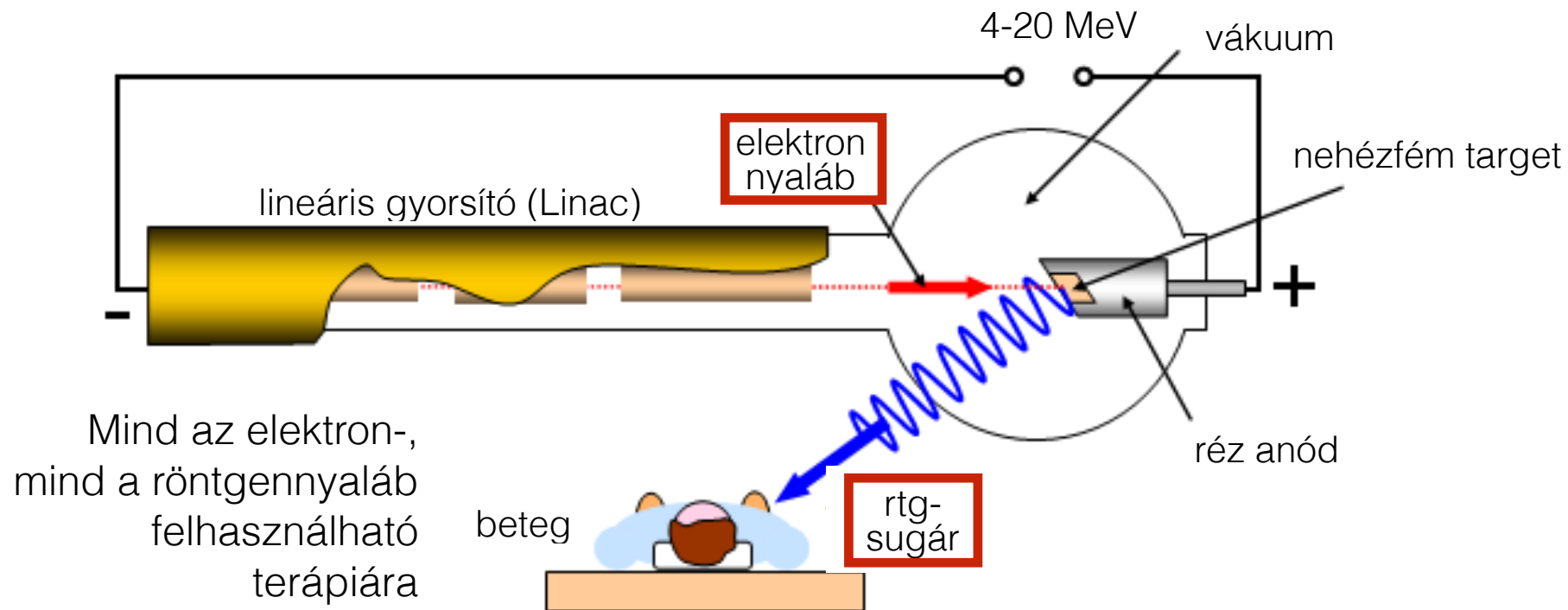
Nagyenergiájú röntgensugárzás keltése

Lineáris gyorsító ("Linear accelerator", Linac)

- Töltött részecskék (elektron, proton) gyorsulnak az elektródák között (de nem az elektróda belsejében).
- A részecske sebessége lépcsőzetesen növekedik.
- Elektróda polaritás váltakozik.
- Elektróda hossz (l_n) fokozatosan nő a szinkron fenntartása érdekében.
- A felgyorsult részecskék céltárgyba csapódnak, és röntgensugárzás fejlődik.

Linac alapú sugárterápia

Az első Linac terápiás beavatkozás
(Gordon Isaacs, elektron nyaláb,
retinoblastoma, 1955)

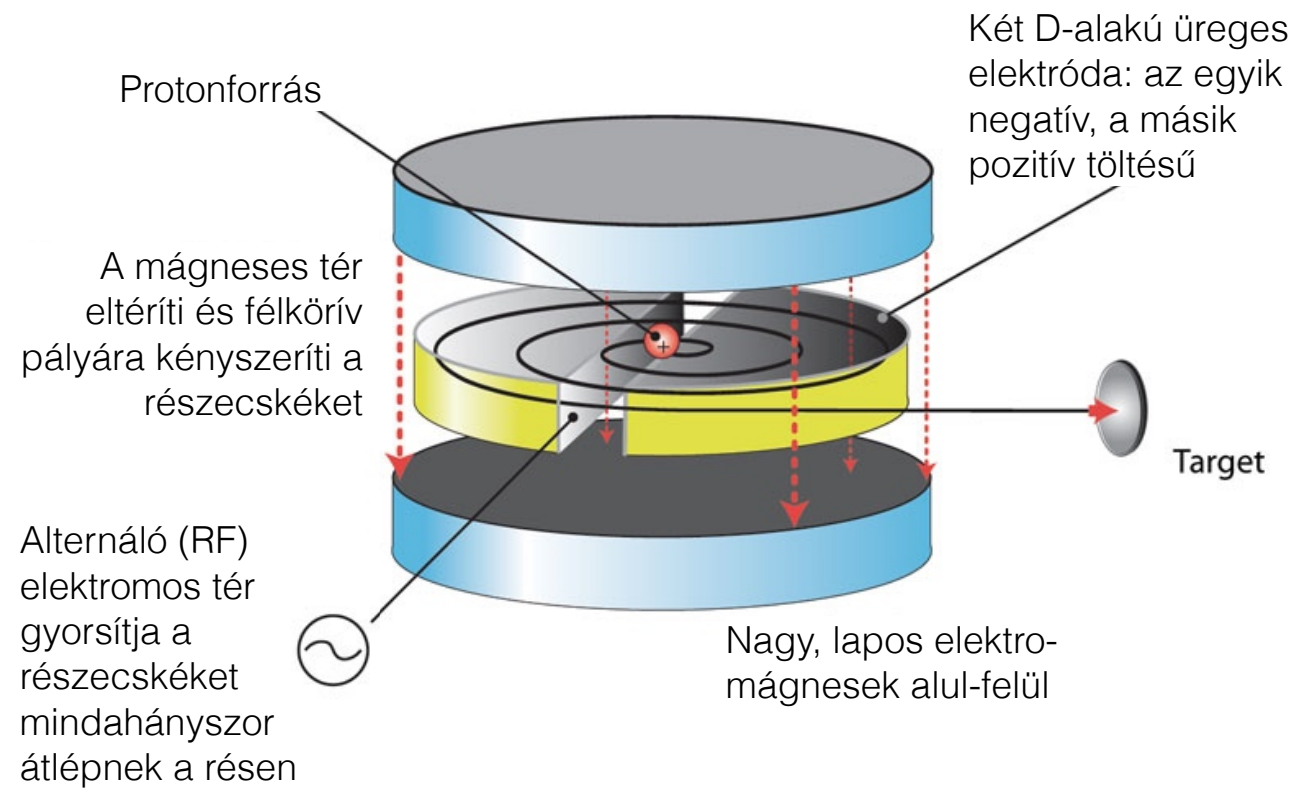
Modern kórházi Linac

- Előnyök (pl. radioaktív sugárzással szemben):
- Sugárzás ki-be kapcsolható
  - Nincs radioaktív szennyezés

Gyűrű alakú részecskegyorsítók

Ciklotron

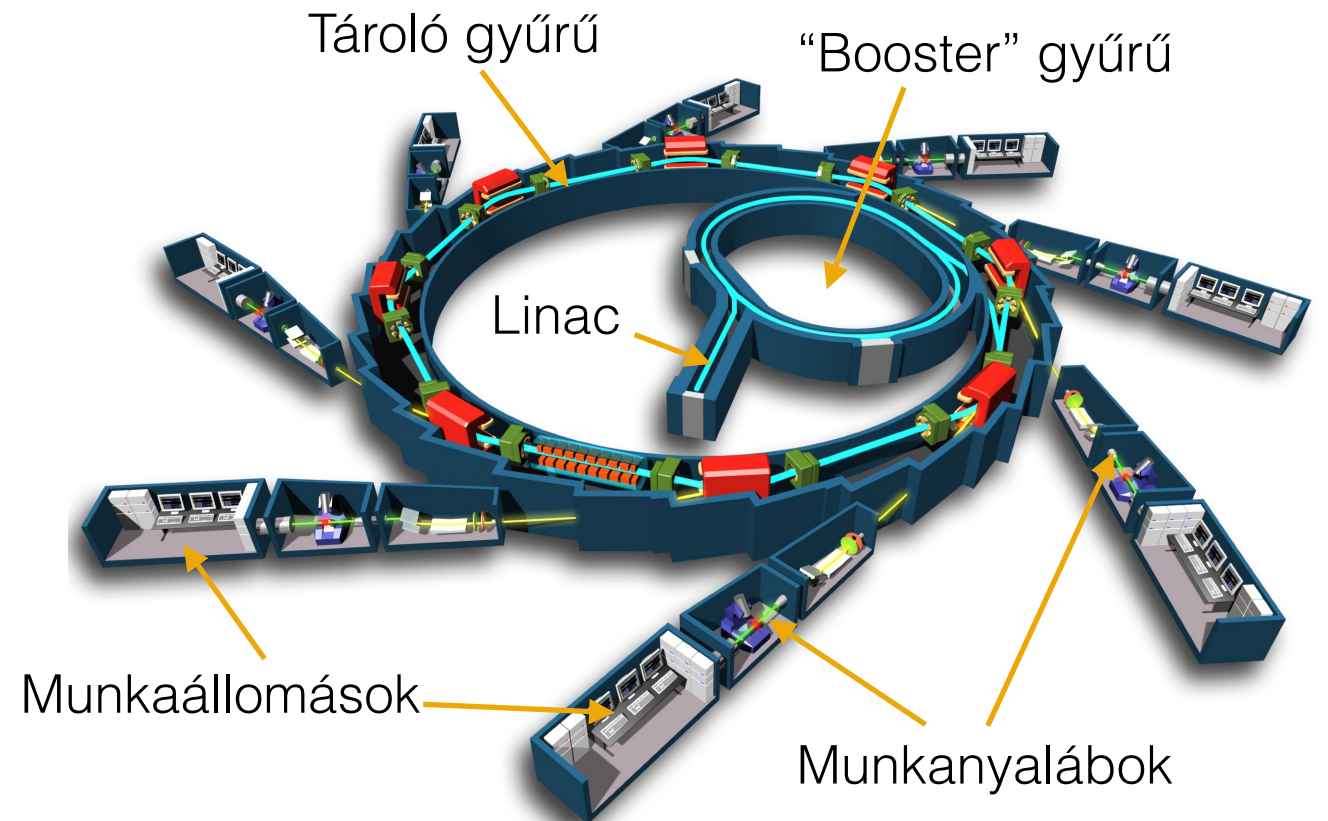

- Lorentz erők tartják a részecskéket körpályán
- Néhány tíz MeV részecskék állíthatók elő
- Pozitron-emittáló izotópok gyártására használják (PET)
- PET centrumok saját ciklotronnal rendelkeznek

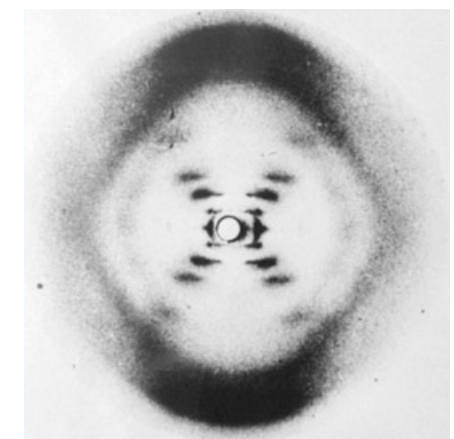
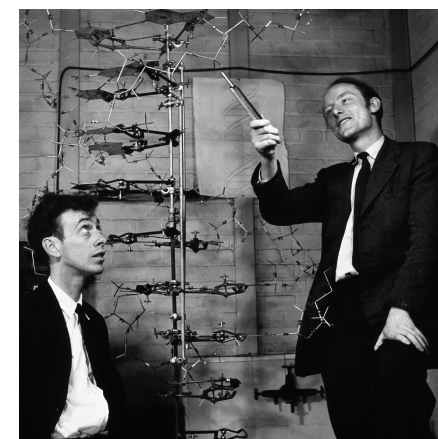

11 MeV orvosi ciklotron

Szinkrotron

- Nagyon nagy energiájú részecskék állíthatók elő (GeV)
- Relativisztikus sebességek érhetők el ($\rightarrow$ fénysebesség)
- A röntgensugarakat nagyfelbontású szerkezetvizsgálathoz alkalmazzák
- Világszerte néhány helyen (Grenoble, Chicago, stb.)

J.D. Watson és C.F. Crick, és a DNS első röntgen-diffrakciós képe (1953)

OMHV

<http://report.semmelweis.hu/linkreport.php?qr=42FDBDKVXIQDHHQB0>